

Vorser en vormer der vergetelheid

In zijn typisch wetenschappelijke accommodatie in het hartje van Amsterdam – met lange rijen planken vol boeken en dossiers aan de wanden van zijn werkruimte – zou ik mijn zoveelste gesprek hebben met de man wiens naam verbonden is en zal blijven aan het pas gepubliceerde boek „Geschiedenis der accountancy in Nederland”, **prof. dr. Joh. de Vries**. Het zou ditmaal gaan om een vraaggerek. Op de voor mij korte weg naar de afgesproken plaats kwam mij in herinnering, dat ik hem zo’n 25 jaar geleden voor de eerste maal ontmoette. Hij was toen examinerator voor Economische Geschiedenis bij het NI-VA. Reeds toen was mij zijn bijzondere persoonlijkheid opgevallen, een mengeling van eruditie, gezag en minzaamheid.

Het herontmoeten in 1974 en de jaren daarna heeft in de regelmatige contacten dit beeld van hem bevestigd. Ruim 10 jaren heeft hij zich intens beziggehouden met het onderzoek naar en het beschrijven van de wording en de emancipatie van het accountantsberoep in Nederland. Daar mag men direct bij denken, dat hij daarvoor de aangewezen figuur was. Hij is immers de wetenschapsman, die als geen ander bijzondere kennis bezit over de economische ontwikkeling eind 19e eeuw – medio 20e eeuw. De beroepsorganisatie, die hem de opdracht voor deze geschiedschrijving verstrekke, had geen betere keuze kunnen doen. Nu het eindpunt is bereikt, ligt het voor de hand hem eens naar zijn ervaringen ter zake te vragen.

Ter introductie volgen hier eerst enige persoonlijke gegevens van de auteur. Geboren te Heemstede in 1927; studeerde economie aan de Universiteit van Amsterdam; doctoraal examen in 1954. Was van 1953-1959 assistent van prof. dr. I. J. Brugmans en promoveerde in laatstgenoemd jaar cum laude op het proefschrift „De economische achteruitgang der Republiek in de 18e eeuw”. Hij was van 1959-1961 in dienst van de Kamer van Koophandel te Amsterdam en was van 1961-1967 op free lance basis werkzaam voor diverse opdrachtgevers. In 1967 werd hij benoemd tot hoogleraar economische geschiedenis aan de Katholieke Hogeschool in Tilburg. Tijdens deze ambtsvervulling schreef hij de bedrijfsgeschiedenissen voor de coöperatieve Raiffeisen- en Boerenleenbanken (1973), de Vereniging voor de Effectenhandel (1976) en de Katholieke Hogeschool (1981).

In 1981 volgde zijn benoeming tot geschiedschrijver van de Nederlandsche Bank als opvolger van prof. mr. A. M. de Jong, auteur van „Geschiedenis van de Nederlandsche Bank 1814-1914” (3 delen). De voltooiing van het accountancy-boek werd prof. De Vries mogelijk gemaakt doordat De Nederlandsche Bank hem toestond een buitengewoon hoogleraarschap – 1 dag per week – te vervullen aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg. Zijn overige maatschappelijke functies laat ik hier verder achterwege. Voor het acclimatiseren bij deze historicus behoefde ik niet veel tijd uit te trekken. Wij kennen elkaar immers reeds vele jaren. Er kan dus snel gestart worden met de vragen welke ik hem wilde voorleggen.

In de laatste decennia is de belangstelling voor bedrijfs- en branchegeschiedenis sterk toegenomen. Hebt u daar een verklaring voor?

„Er is inderdaad een duidelijke behoefte tot terugblikken. In het laatste kwart van de 19e eeuw is deze reeds ontstaan. Zij is cumulatief sterk toegenomen. Dat hangt samen met de groei van ons bedrijfsleven sinds omstreeks 1870. Invloeden uit het buitenland spelen hierbij ook een rol. In de Verenigde Staten bestaat bijvoorbeeld een sterke traditie om te laten zien welke prestaties er zijn geleverd. In de bedrijfseconomische opleiding in Harvard ontstond in 1927 de ‚business-history’, het bij wijze van casus wetenschappelijk historisch onderzoek als systeem. Daaraan ligt de gedachte ten grondslag, dat je van het verleden iets

... deze studie heeft zeker een emotie bij mij teweeg gebracht ...



kunt leren. In Nederland is dat pas na 1945 begonnen. Je kunt daarin een wisselwerking tussen wetenschap en bedrijfsleven constateren. Het bedrijfsleven ziet de zin ervan en de wetenschap speelt daarop in."

Zit daar wellicht ook een soort ijdelheid van betrokkenen in?

„Dat kan het zeker zijn, maar dat mag het ook zijn. Het wortelt natuurlijk vooral in een voldoening over wat bereikt is, maar daarnaast is er toch ook de behoefte om het verleden te kennen. Deze kan voortvloeien uit een zekere nieuwsgierigheid om na te speuren hoe bepaalde zaken in elkaar hebben gezeten of hoe bepaalde ontwikkelingen zijn ontstaan. De kennis daarover is dan door de jaren heen teloor gegaan. Het is dezelfde legitieme nieuwsgierigheid, die ook op andere terreinen van de geschiedenis naar het verleden doet grijpen. Ik denk dat dit bij het accountantsberoep niet anders ligt. Het NIVA was er zelfs vroeg bij. Toen het 40 jaren bestond werd er reeds een gedenkboek uitgegeven."

U hebt een flinke serie (14) publikaties in boekvorm op uw naam staan. Het schrijven van dergelijke geschiedenissen geeft uiteraard inhoud aan uw vakbeoefening. Hebt u dat allemaal al onderzoekende en schrijvende meebeleefd, en geldt dat ook voor dit boek? En vooral: hoe hebt u dat beleefd?

„Het brengt zeker een emotie teweeg. Je gaat met de mensen leven. Door andere studies was ik goed ingevoerd in de economische ontwikkeling van het eind van de 19e en het begin van de 20e eeuw. Ook wist ik het nodige van comptabele literatuur af. Uit algemeen gezichtspunt was mij dus wel wat bekend van een opkomend accountantsberoep. Maar hoe en in welke verhoudingen ik dat moest plaatsen, daar had ik me nooit mee beziggehouden. Het was zoiets als een ontdekkingsreis, al was het alleen al wat de literatuur over de comptabiliteit (1e hoofdstuk van mijn boek) betreft. Ik had dit brede tafereel nodig om mij goed in de rest te kunnen verdiepen. De opkomst van het accountantsberoep was voor mij erg fascinerend. Aan het einde van de 19e eeuw is ten gevolge van de snelle economische groei de hele samenleving als het ware opnieuw doortimmerd met nieuwe instituties e.d. We hebben na enige tientallen jaren daar nu wat beter inzicht in. Tegen die achtergrond heb ik de accountant en zijn beroep zien

verrijzen. Ik bedoel: écht verrijzen. Dat is uitermate boeiend geweest. Ook de mensen daarin heb ik zeer interessant gevonden, met hun kwaliteiten, hun streven en ook hun tragiek. Over die laatste heb ik niet uitvoerig geschreven, maar zij was er wel en ook daarin heb ik meegeleefd."

Hebt u ook een verklaring gevonden voor het feit, dat men zich „accountant" is gaan noemen. Deze aanduiding is toch wel erg on-Nederlands?

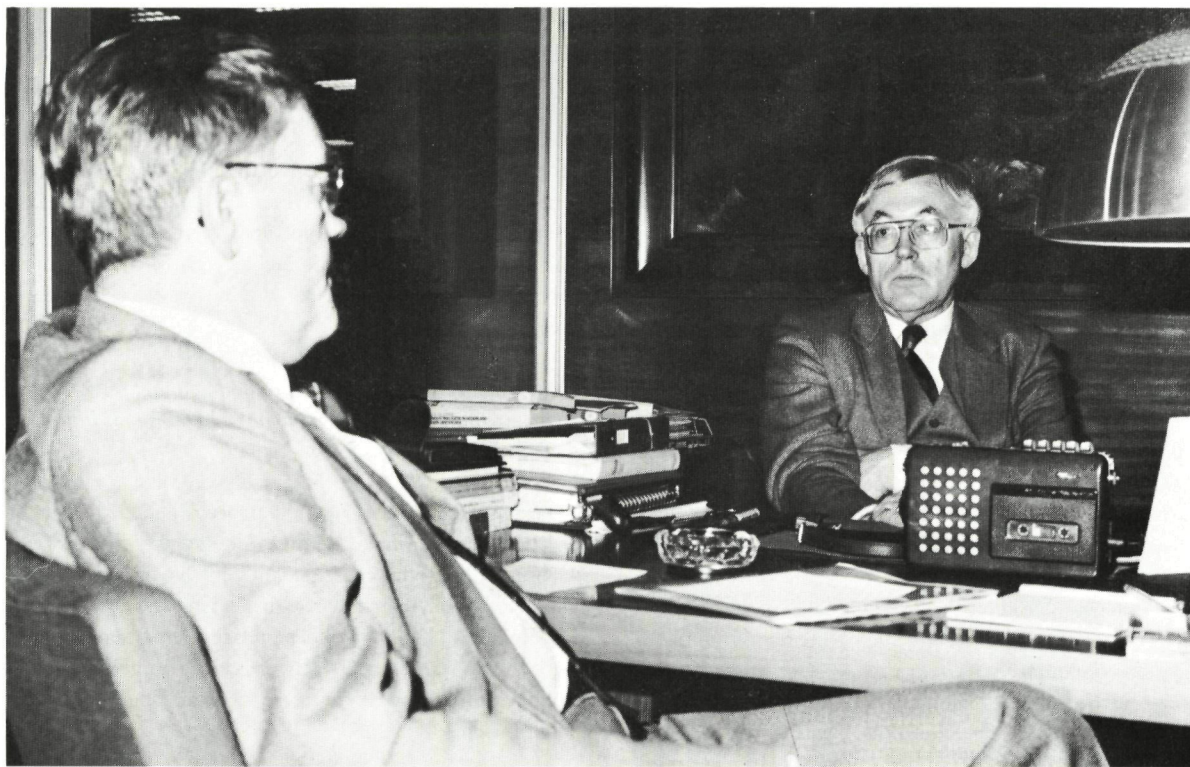
„Dat is typisch naar Engels voorbeeld gebeurd. Dat ligt ook wel voor de hand, vanwege de sterke economische verbondenheid tussen Engeland en Nederland, vooral wanneer het om instrumentele aspecten van het leven gaat. De Engelsen hebben veel bancaire elementen aan ons ontleend; wij industriële dingen aan de Engelsen. Het is een bevestiging van de sterke invloed van Engeland op ons economisch leven."

U had in het begin weinig of geen perspectief voor dit werk. Hoe is dit in de loop der jaren veranderd en welke beïnvloeding is er uitgegaan van mensen uit het beroep die u gesproken en ontmoet hebt?

„Vooreerst heeft het werk door technische omstandigheden vrij lang geduurd. Daardoor heb ik erg geprofiteerd van deze studie. Je raakt natuurlijk niet zomaar vertrouwd met het accountantsberoep. Het kost tijd je in die denkwereld in te leven. De ontmoeting met mijn gesprekspartners is voor mij onmisbaar geweest. Zoals u weet heb ik in de loop der jaren een 25-tal oudere accountants mogen spreken. Ik heb daar veel aan te danken gehad. Zonder hen zou mijn werk geen vorm en geen proporties hebben gehad. Ik heb veel van hen geleerd over bepaalde aspecten, zoals bijvoorbeeld arbeidsethos en verantwoordelijkheid. Het perspectief heeft zich zodoende zelf ingevuld. Ik ben van de grond af begonnen. Ik denk ook, dat het feit, dat ik het vak bedrijfseconomie heb gestudeerd er sterk toe heeft bijgedragen, dat het beroep voor mij tot leven is gekomen."

Hebben de bronnen die u hebt onderzocht voor u nog onoplosbare problemen opgeleverd en is er nog een hoofdstuk dat u daarom niet hebt kunnen schrijven?

„In het algemeen heb ik het ontstaan van het beroep best



... accountants hebben van het begin af aan hun zaken uitstekend behartigd ...

kunnen verklaren, al is het exacte tijdstip wat zwevend. Maar er ontbreken ook wel schakels. Op bepaalde punten had ik liever wat meer details willen aantreffen, bijvoorbeeld over groei en werkzaamheid der afzonderlijke kantoren en diensten. Er zijn onder de pioniers ook bepaalde personen die te veel in het duister zijn gebleven. Dat betekent enig gemis aan diepte. Het totale beeld blijft echter zeer plausibel. Het boek geeft mijns inziens niet meer dan een algemene geschiedenis. Er is zeker nog ruimte voor nadere detailstudies."

Hoe is het beroep op u overgekomen; ik bedoel ook in communicatief opzicht?

„Onvermijdelijk moet het voor de gewone man ondoorzichtig zijn. Dat kan haast niet anders, want het is een moeilijk beroep, gebaseerd op voortgezette studie. Wat de communicatie betreft hebben de accountants hun zaken van meet af aan uitstekend behartigd, buitengewoon soms. Ik denk bijvoorbeeld aan de manier waarop zij reeds vroeg naar de overheid gingen, of waarop zij zich met patroniserende organen en personen hebben omgeven. Dat waren leidinggevende figuren uit de samenleving, die er blijk van gaven dat zij het belang van het beroep inzagen.

Als institutie is dat terug te vinden in de Accountantsdagen, toogdagen van intern belang voor de ‚esprit de corps‘ en extern voor de bij het beroep betrokken maatschappelijke kringen. Ik weet niet of er zo’n fenomeen reeds eerder bestond. Mogelijk zijn zij geïnspireerd door de landelijke bijeenkomsten van de Mij. voor Nijverheid en Handel. Waar de gedachte vandaan kwam weet ik niet precies, maar het heeft wel navolging bij anderen gevonden. In de communicatie van de beginjaren zat een element van verovering: men moest zich maatschappelijk waarmaken. De onderwerpen van de Accountantsdagen geven een interessante conjunctuur weer. De tendens is: het zich openstellen voor een steeds groter aantal groepen. Overigens: de acceptatie van het beroep bestaat reeds lang. Eigenlijk deed het zijn intrede in het maatschappelijk leven, toen de kwestie van de wettelijke regeling voor het eerst in het parlement aan de orde kwam (1903).”

Kunt u een oordeel geven over de maatschappelijke betekenis van dit boek. Zal het bijdragen aan het verkrijgen van een beter inzicht in en begrip voor het beroep?

„Dat is niet voorspelbaar, maar ik hoop het wel. De geschiedschrijving van het beroep heeft een groot voor-



Het archief van het NivA en enkele andere accountantsorganisaties uit het verre verleden is overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage. Deze verhuizing heeft een aantal dagen in beslag genomen. Op de foto: in verhuisdozen verpakte archivalia gereed voor transport.

deel. Er kan immers niet meer over gefantaseerd worden. Het beroep kan nu zeggen: hier ben ik, oriënteer je maar, er is niets te verbergen. Het is door een onafhankelijke auteur vastgelegd. Men kan er andere visies op hebben, maar daarover kan dan openlijk gediscussieerd worden. In die zin levert het boek een bijdrage."

Bent u zich een beetje accountant gaan voelen?

„Nee, dat niet. Ik ben mij juist van mijn eigen grens bewust geworden. Ik heb enige notie gekregen van wat de accountant doet, begrip en inzicht in zijn mentaliteit, zijn habitus en zijn ethos, althans voor de beschreven periode.

Voor mijn studies is het alleen maar nuttig en verrijkend geweest. Mijn kennis van de beschreven periode is er door verdiept."

Wat heeft u het meest bevredigd: het onderzoek of het neerschrijven van het resultaat daarvan?

„In schrijven heb ik altijd veel plezier gehad. Eigenlijk voelde ik me pas bevredigd als ik tussen m'n andere werk door een aantal bladzijden had geschreven. De relatie onderzoek-schrijven is interessant. Sommigen beperken zich tot onderzoek om het zelf te weten. Zelf gevoel ik de behoefte anderen deelgenoot te maken van wat ik gevonden heb en hen daarvan te laten profiteren. Het geeft mij genoeg, dat het gewoon een boeiend verhaal is geworden."

* * *

Wie van het boek van prof. De Vries kennis neemt zal ras ontdekken, dat hier sprake is van gedegen vakwerk. Daarin manifesteert zich de vorser en de vinder, de denker en de boven-water-haler. Een historicus is primair ordener van ervaring. Hij moet in staat zijn door het verwarrende beeld van het verleden heen te dringen en de daarin drijvende krachten zichtbaar te maken. Naast de spanning van het zorgvuldig aaneenrijgen van de fiches vergt dat de nodige tijd. De Vries heeft zich ooit eens laten ontvallen, dat hij

Controle van de inhoud van de archiefdozen, die de geschiedenis van ruim 70 jaren georganiseerd accountantsberoep omvatten, geschiedde onder leiding van de heren Verkerk en Van der Meer te zamen met een functionaris van het Rijksarchief.



zich in het doen van historisch onderzoek een soort bergbeklimmer voelt: „Pas als ik de top bereikt heb kan ik overzien wat ik te boek moet stellen”. Terugkijkend kan ik alleen maar beamen, dat het inderdaad zo gelopen is.

Het accountantsberoep heeft nu zijn ontstaansgeschiedenis; zijn beoefenaren beschikken over de objectieve waarheid aangaande het beroepsverleden. Zij weten thans ook, dat de eerste generaties van hun professie een voortreffelijk bestek hebben uitgezet voor het beroep in zijn moderne zetting. Dat is gegaan via een weg van vallen en opstaan, maar zo doelgericht en zo vasthoudend, dat het bij de afstandelijke beschouwer groot respect heeft afgedwongen. Prof. De Vries is een man die alleen maar genoeg wil

nemen met een combinatie van visie en stijl. In deze combinatie ligt tevens zijn kracht. Hij is chroniqueur en causeur tegelijk. Zijn boek is des te meer waard nu de geschiedenis bovendien aan het papier is toevertrouwd op een wijze, die haar ook voor buitenstaanders gemakkelijk toegankelijk maakt. Met deze verdienste van het boek heeft de schrijver velen in en buiten het beroep aan zich verplicht. Het heeft deze beschrijving gemaakt tot een compositie van formaat. Ik hoop dat zowel voor de beroepsgenoten als voor de auteur het adagium geldt, dat de vakman zich in zijn boek moet herkennen.

mr. H. H. Bos

Johan de Vries, Geschiedenis der accountancy in Nederland. Aanvang en ontplooiing, 1895-1935. (Samenvatting)

Het georganiseerde accountantsberoep is in Nederland in 1895 met de oprichting van het Nederlandsch Instituut van Accountants (NIVa) aangevangen. Waarom dit juist toen gebeurde, valt te plaatsen tegen een drietal achtergronden: 1. de ontwikkeling der comptabiliteit in het algemeen; 2. de oorsprong van het accountantsberoep elders, d.i. vooral in Groot-Brittannië; en 3. de eerste aanzetten ertoe in Nederland.

Wat de ontwikkeling der comptabiliteit betreft – comptabiliteit te beschouwen als de toepassing van een schriftelijk rekeningstelsel door en ten behoeve van de particulier, het bedrijfsleven en de overheid – stuiten wij al in de oudheid op een behoefte aan een comptabel instrument tot waarneming en optekening, hoewel nog in beperkte mate. Het economisch, voornamelijk agrarische bestel der oudheid was traditioneel-statisch; alleen waar handel en bankwezen zich op enige voet verhieven, vond een meer verfijnde comptabele optekening plaats zonder dat deze meer dan empirie verried. Het ontbrak niet aan inzicht in de noodzaak van controle maar deze bleef beperkt tot een globale vaststelling van eerlijkheid in de verstrekte overzichten. De accountant als de onafhankelijke deskundige op het gebied van de bedrijfseconomie, de administratieve organisatie en de controle van bedrijfseconomische informatie vormt in de eerste 5000 jaren van primitieve compta-

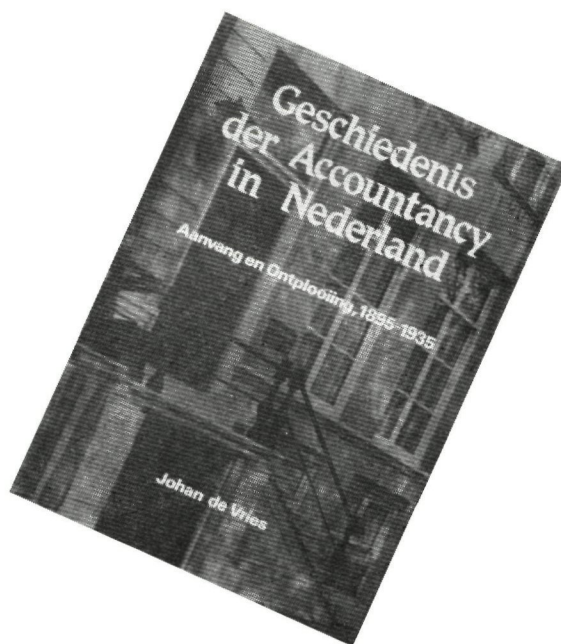
biliteit een anachronisme. Pas na de middeleeuwen met de ontplooiing van het handels- en financieel kapitalisme en daarin de aanvang van het dubbelboekhouden (tweede helft vijftiende eeuw) is hij een wachtende aan de deur. In relatie tot een zich verbreidend winststreven ging immers een brede onderstroom van optekening, registratie en calculatie. De comptabiliteit vormde een voornaam onderdeel van het nieuwe management van destijds dat het disponeren over grote afstand en in gegroeide omvang als vanzelf meebracht en in bestuur en beheer de noodzaak van controle tot consequentie had.

De eigenlijke doorbraak van het accountantsberoep geschiedde nochtans niet vóór de negentiende eeuw, in samenhang met de zgn. industriële revolutie in Groot-Brittannië. Heel opvallend en bepaald leerzaam is het feit dat het industriële management, d.i. de organisatie van een schaalvergroting vereisend industrieel systeem, slechts traag en in aanpassing gestalte kreeg, in de trant van: als het technisch maar liep, deed het dit economisch ook wel. Daarin vormde de comptabiliteit zich geleidelijk, mede door de bestaande afkeer jegens beperkte aansprakelijkheid zoals in de naamloze vennootschap. Pas in het midden der negentiende eeuw ontstonden de accountantsverenigingen in Schotland, gevolgd sinds 1870 in Engeland. In Nederland is dan nog slechts van aanzetten sprake. Het

duurt tot de jaren '90 voor een industriële revolutie van Nederlandse signatuur zich ontplooit; tegen 1900 krijgt de naamloze vennootschap ruimere verbreiding. Het groeiende bedrijfsleven heeft in toenemende mate behoefte aan administratieve hulpkrachten, waaronder boekhouders. Deze kunnen sedert 1864 een examen MO boekhouden (K XII) doen. Hun snel aanwassend getal doet hier gewagen van „de opmars der boekhouders”. Onder hen zijn de pioniers der accountancy in Nederland. Wat hen beweegt is zowel anticipatie als emancipatie: zij achten accountancy in de nieuwe verhoudingen noodzakelijk en ontwaren tevens een mogelijkheid maatschappelijk omhoog te komen.

Tegen een achtergrond van economische groei, verspreiding der naamloze vennootschap en opmars der boekhouders komt het tot een aanvang der accountancy en organisatie van het accountantsberoep. Bijzondere aanleiding hierin vormt in 1879 de Pincoffs-affaire, de in de NV Afrikaansche Handelsvereniging te Rotterdam aan de dag getreden boekenvervalsing en daarop volgende ondergang der onderneming. Onder de indruk hiervan ontstaat in 1883 het Bureau van Boekhouding „Confidentia” te Rotterdam. In 1893 vestigt zich te Amsterdam het Bureau van Verificatie, Arbitrage en Administratieve Contrôle. Er kan dan gesproken worden van een langzaam zich vormend beroep. Er waren intussen wel zovele incompetente lieden die zich voor accountant uitgaven dat bij de kundigen behoefte ontstond zich te organiseren en daarmee tegen de beunhazen af te schermen. Dat is in 1894 in het NivA gebeurd, waarvan als oprichtingsdatum 1 januari 1895 werd aangenomen. De invloed van het Engelse voorbeeld is manifest. Expliciet wordt als één der doeleinden vermeld dat de vakbeoefening op het Engelse peil gebracht dient te worden.

Bij het NivA is het niet gebleven. Kort na 1900 openbaart zich een cascade-effect: wie door de hoge toelatingseisen van het NivA daar niet binnen kunnen komen, verenigen zich in een eigen organisatie. Zo ontstaan de Nederlandsche Bond van Accountants (1902), de Nederlandsche Academie van Accountants (1902) en de Nationale Organisatie van Accountants (1903). Naderhand zullen nog een genootschap, een broederschap, een vereniging, een verbond, een unie, een college en een associatie volgen, uitingen van een ietwat driftige neiging tot verenigen en het bedenken van nieuwe namen. Bepalend voor de ont-



wikkeling van het georganiseerde beroep zijn het NivA en, op enige afstand hiervan, genoemde Bond en Organisatie. Het is kenschetsend voor de ernst en overtuiging waarmee de jonge beroepsopvattingen worden uitgedragen – in feite gevormd ook nog – dat in het NivA einde 1906 een afscheiding plaats vindt en per 1907 de Nederlandsche Accountants-Vereeniging (NAV) wordt gesticht. Gedragen door de strenge beroepsopvattingen van de jonge Th. Limperg Jr. vormt de NAV de orthodoxe richting in de accountancy. Wanneer zij in 1919 weer in het NivA opgaat, heeft zij haar heilzame werking gedaan.

In deze aanvangsperiode (1895-1907) zijn beroepsopvattingen gegroeid omtrent werkterrein en ethos van de accountant, het accountantsrapport, de accountantsverklaring, de wijze van controle, de relatie tot het fraudeprobleem, de onafhankelijkheid, reclame en honorarium. Tevens is een degelijk begin gemaakt met de opleiding en, ietwat moeizaam, met de interne tuchtrechtspraak. Terwijl duidelijk is dat de accountancy zich in ons land vrij snel verspreidde, blijft de sociale herkomst der accountants enigszins in de schaduw: vermoedelijk gaan de middenstandsmilieus voorop. Als organisatiebeginsel speelde de wereldbeschouwing geen rol.

Vanaf het begin heeft het georganiseerde beroep uiteraard gericht gesteeft naar maatschappelijke erkenning en deze ook gevonden, om te beginnen al in de verbreiding der accountancy in het bedrijfsleven en bij de overheid. Voor-

al vanuit het NivA ging dit streven tevens gepaard met een ambitie tot het tot stand komen van een wettelijke regeling van het accountantsberoep. Al in 1903 vindt het NivA hiervoor weerklink in het parlement. De bewindslieden geven evenwel de kwestie de een na de ander aan hun opvolger door. Zij raakt te zeer verweven met de voorgenomen nieuwe wettelijke regeling der naamloze vennootschap, waarvoor het in deze periode evenmin gelukt tot vormgeving te komen.

Op de fase van de aanvang volgen de jaren 1907 tot 1934 als het tijdvak van ontplooiing. Zij gaat parallel aan de voortgezette, weliswaar door oorlog en depressie onderbroken economische groei van het land, met de daaraan verbonden noodzaak tot verbetering en uitbreiding van organisatie, management en comptabiliteit. Vormt de uitbreiding van bedrijfsleven en overheidsbemoeiing de meest algemene impuls voor de verspreiding der accountancy, daarvan afgeleid zijn de aparte, stimulerende factoren van fiscalisering (speciaal de oorlogswinstbelasting, 1916-1923), organisatie (het streven naar rationalisatie en efficiency) en ongelukken (fraudes in bedrijfsleven en bij de overheid, alsmede de calamiteiten in bankwezen, levensverzekeringsbedrijf en bij de Postcheque- en Girodienst). De hierdoor bewerkte kwantitatieve groei van het beroep noopt tot kwalitatieve verdieping, extern in het bepalen van een verhouding tot het vigerende economische systeem, culminerend in Limpergs leer van het gewekte vertrouwen (1926, de accountant als vertrouwensman van het maatschappelijk verkeer), extern eveneens in de afbakening tot de nieuwe beroepen van belastingadviseur, organisatiedeskundige en overheidsaccountant, alsmede tot de academische opleiding tot accountant (de eerste in Rotterdam in 1915), intern in het bijzonder met betrekking tot de verwetenschappelijking van de bedrijfsleer tot bedrijfseconomie en de evolutie der beroepsopvattingen, zoals neergelegd in het zgn. reglement van arbeid sedert 1910. De vernieuwing hiervan leidt in de jaren '20 en '30 tot grote discussies binnen het NivA.

Het streven naar verhoging van het opleidingsniveau en naar erkenning door een wettelijke regeling bevordert gezamenlijk de virulente neiging tot fusie der voornaamste verenigingen. De examenunificatie (NivA en Bond) leidt in 1927 tot het eerste federatieve examen; de fusie van NivA, Bond en Organisatie volgt in 1934. De wettelijke regeling echter blijft in het zicht van de haven steken. Enige staatscommissies (Van Nierop 1918, Bijleveld 1928)

hebben de zaak ongetwijfeld verder gebracht, doch de zorgen der jaren '30 plaatsen deze meer op de achtergrond. Zeker is de wettelijke regeling binnen het bereik gekomen; de verwezenlijking zal pas in de jaren '60 geschieden. Het neemt alles niet weg dat het beroep tegen de tweede wereldoorlog is geconsolideerd: er heeft een concentratie van bekwame vakbeoefenaren plaatsgevonden die een consensus hebben bereikt over de aan te leggen normen van bekwaamheid, zich in hun beroepsuitoefening willen toetsen aan een reglement van arbeid en zich onderwerpen aan een verenigingsstuchtrecht. Bovendien heeft het beroep zich jegens de samenleving weten te legitimeren, zich afgebakend met betrekking tot nieuw opgekomen specialisaties en erkenning gevonden, zowel in zijn toenemende aanwending als in de in het vooruitzicht gestelde wettelijke regeling van het beroep.

Wat de aantallen accountants aangaat, brengt een schatting gebaseerd op ledentallen der organisaties omstreeks 1900 een honderdtal naar voren. Zij oefenen het beroep vaak nog in nevenfunctie uit. De beroepstellingen van 1920 geven 711 accountants op en die van 1930 1591, maar daaronder zijn eveneens de beunhazen. Illustratief is daarom dat het NivA in 1934 na de fusie 548 leden telt en 1380 studerende assistenten; de kleinere Nederlandsche Unie van Accountants, in 1932 gefuseerd met enige mini-organisaties, heeft dan 126 leden (aantal assistenten onbekend). Groot verschil daarbij vormt het feit dat het beroep nu in volledige functie wordt beoefend. Opmerkelijk is dat in de periode van ontplooiing naast eenmanszaken ook grote accountantskantoren zijn ontstaan, met assistenten en medewerkers, maar eveneens met filialen, o.a. overzee, het vroegere Nederlands-Indië. Het vormt de voorafschaduwing van het volgende tijdperk van grotere en minder persoonlijke verhoudingen. In de hier beschreven jaren komen de persoonlijkheden die het beroep „maakten” nog ten volle tot hun recht, met hun grote en soms ook kleine eigenschappen, maar vooral met hun ambitie, idealisme, wils- en werkkraft. Het zijn de pioniers en vormgevers van het accountantsberoep met mannen als E. W. Schallenberg, B. Moret, C. J. Theunisse, mr. E. J. Kort-hals Altes, G. Smits, de hoogleraren R. A. Dijkster, Th. Limperg Jr., N. J. Polak en J. G. Ch. Volmer, alsmede de jongeren, N. de Kramer, G. P. J. Hogeweg, C. A. Blazer en H. R. Reder. Zij legden grondslagen en bouwden die uit. Hun strevingen, soms ook botsingen, geven het verhaal levendigheid en dramatiek.